

PŘÍSTUP STUDENTŮ A VYUČJÍCÍCH K VYUŽÍVÁNÍ ELEKTRONICKÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ NA UP V OLOMOUCI

Ludmila Slezáková, Univerzita Palackého v Olomouci

I v současném světě počítačových sítí jsou knihovny na vysokých školách významným místem získávání odborných vědomostí. Nákup knih, časopisů, videí, CD ROMů, zvukových a dalších dokumentů je dnes rozšířen o licenční smlouvy na užívání databází, a tím je zpřístupněno neuvěřitelné množství dalších informací, které knihovny mohou nabízet. Problém je v tom, že zatímco půjčování knih a dalších dokumentů, které tvoří fond knihovny, je možno přesně evidovat, využívání databází můžeme sledovat jen prostřednictvím statistických výstupů, které sice mají velkou vypovídající hodnotu, ale jsou to čísla, která v podmínkách univerzity, kde je více fakult a různých vědeckých pracovišť, k posouzení významu dané databáze nestačí. Statistické výstupy využívání databází nám neříkají nic o tom, jak jsou uživatelé s databázemi spokojeni, jaké mají na tyto zdroje názory a co by potřebovali vysvětlit. Nevíme, které elektronické informační zdroje jim chybí a naopak, které považují za zbytečné.

Před třemi lety, na jaře v roce 2000, připravila Knihovna Univerzity Palackého (KUP) pro studenty, vyučující a zaměstnance anketu, jejímž cílem bylo dovědět se, k jakým účelům jsou využívány počítače (email, textový editor, webové vyhledávače...), co vlastně studenti a učitelé vědí o elektronických informačních zdrojích a zda je považují za důležité pro odbornou činnost. Otázky týkající se získávání informací z databází jsme v anketních otázkách mohli uvést jen okrajově, protože jsme měli v té době k dispozici online jen JSTOR (Journal Storage Database), Current Contents Connect, EIFL (Electronic Information For Libraries) a MEDLINE. Výsledky využívání databází byly pro nás zklamáním, co nás však potěšilo, byla velká odezva na vlastní anketu, mnohé názory byly pro nás vodítkem, jak dál postupovat a co na práci knihovny zlepšit (viz Čtenář, 53, 2001, 7-8, s. 207-210).

V letošním roce, kdy končí většina projektů financovaných v rámci programu MŠMT „Informační zdroje pro výzkum a vývoj“, jsme se rozhodli znovu zorganizovat anketu a posoudit, jak se tři uplynulé roky promítly v přístupu studentů a vyučujících k práci s elektronickými informačními zdroji.

Anketu jsme připravili ve spolupráci s katedrou sociologie pod názvem „Využíváte elektronické informační zdroje?“. Pro potřebu našeho šetření jsme pojem elektronické informační zdroje omezili na vyhledávání informací na webových stránkách prostřednictvím vyhledávacích strojů, na vyhledávání informací v elektronických katalogích knihoven a na vyhledávání informací v databázích, které jsou přístupné online na UP, což nás zajímalo nejvíce. Výsledky ankety nám zpracovalo Centrum výpočetní techniky UP pomocí software SPSS.

Už ve fázi koncipování anketních otázek jsme cítili, jak velký skok kupředu naše univerzita a vlastně celá síť vysokých škol, udělala v oblasti práce v informačními technologiemi. Už jsme se nemohli ptát, jestli studenti používají email, textové editory atd., to je dnes samozřejmost. Také jsme se museli rozhodnout, využívání kterých databází budeme sledovat. Všechny online databáze, zpřístupněné prostřednictvím metropolitní počítačové sítě UP (UPONET), by se nám do jednoduchého anketního lístku ani nevešly. Tentokrát jsme již od anketních odpovědí očekávali fundovanější přístup k elektronickým informačním zdrojům a náš předpoklad se vyplnil.

Základní informace o UP

Univerzita Palackého má sedm fakult (filozofickou, pedagogickou, přírodovědeckou, právnickou, teologickou, lékařskou a fakultu tělesné kultury), kde je zaregistrováno ve všech formách studia asi 14 000 studentů a učí 1240 pedagogů. Díky metropolitní počítačové síti UP (UPONET), kterou tvoří optické kabely o přenosové rychlosti 1 Gbps, jsou všechny fakulty a další odborná pracoviště propojeny. Databáze jsou zpravidla přístupné ze všech počítačů připojených k UPONET (pokud nejsou licenční podmínky stanoveny jinak). Většina vyučujících má počítač na svém pracovišti, studenti mohou na internetu pracovat v počítačových místnostech (v budově Ústřední knihovny je vyhrazeno pro studenty přes 100 počítačů napojených na internet).

Kdo se ankety zúčastnil

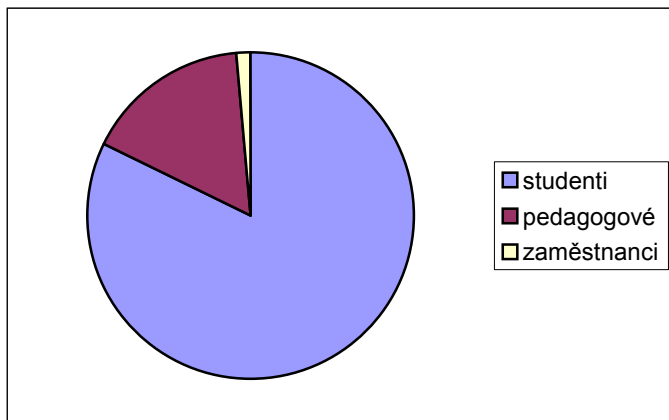
Anketa proběhla v době od 25.3. – 27.3.2003 na všech pracovištích Knihovny UP (tj. v Ústřední knihovně a informačních střediscích fakult). Ankety se nezúčastnila Lékařská fakulta UP.

Celkem bylo odevzdáno 1712 správně vyplněných anketních lístků. Zastoupení respondentů z hlediska vztahu k UP:

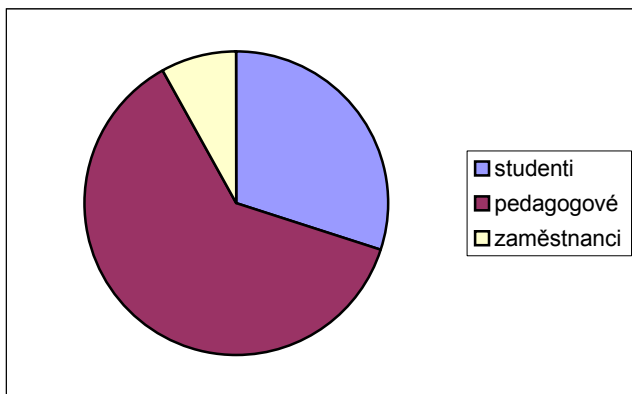
Nejvíce anketních lístků odevzdali podle očekávání studenti, podstatně méně vyučující a nejméně významně se na anketě podíleli zaměstnanci. Za pozornost stojí procentuální podíl jednotlivých skupin ve vztahu k jejich celkovému počtu na sledovaných fakultách. Z tohoto hlediska se mnohem výrazněji do ankety zapojili právě vyučující.

	Počet odevzdaných anketních lístků	Celkový počet studentů (prezenč.studia), pedagogů a zaměstnanců na sledovaných fakultách	% účasti
Studenti	1411	8.592	16,4
Pedagogové	276	824	33,5
Zaměstnanci	25	562	4,4

Graf vyjadřuje celkový počet odevzdaných anketních lístků:

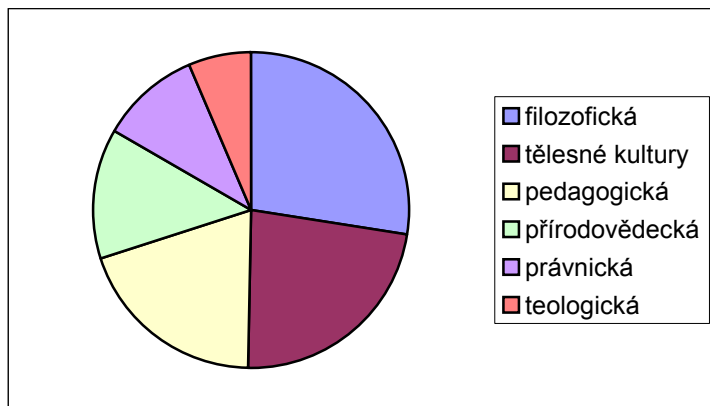
Procento účasti jednotlivých skupin ve vztahu k jejich celkovému počtu na fakultách:

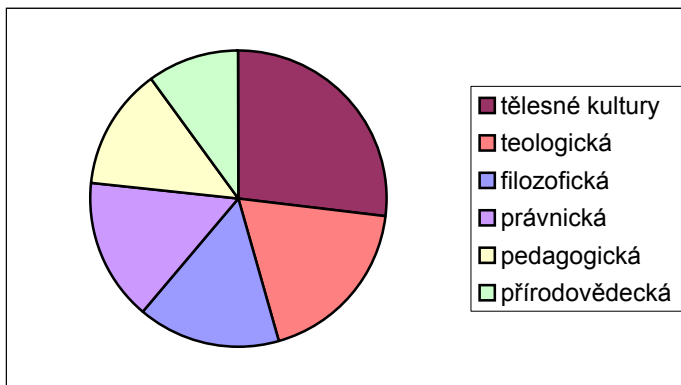
Následující tabulka podává přehled účasti na anketě z hlediska zastoupení jednotlivých fakult (z tohoto přehledu jsme vyňali 21 anketních lístků, vyplněných respondenty, kteří kmenově patří na Lékařskou fakultu a 4 zástupce Rektorátu UP):

Fakulta	Počet odevzdaných anketních lístků	Celkový počet studentů (prezenč.studia), pedagogů a zaměstnanců na sledovaných fakultách	% účasti
filozofická	465	2658	17,5
pedagogická	334	2249	14,9
přírodovědecká	223	2032	11
právnícká	177	1025	17,3
teologická	106	514	20,6
tělesné kultury	382	1275	30

Graf vyjadřuje celkový počet odevzdaných anketních lístků:

Procentuální účast ve vztahu k velikosti fakulty:

Analýza výsledků ankety

Anketa sledovala pět základních okruhů otázek:

1. Využívají respondenti elektronické informační zdroje pro studium, pedagogickou činnost nebo pro vědeckou práci? Jestliže ne, proč?
2. Jak často vyhledávají informace v databázích, v elektronických katalozích knihoven a prostřednictvím vyhledávacích strojů?
3. Mají zájem o proškolení v oblasti vyhledávání informací? V kterých zdrojích by si chtěli své znalosti prohloubit?
4. Které konkrétní databáze využívají? Jak jsou s prací v databázích spokojeni? Jestliže s nimi nepracují, tak z jakého důvodu?
5. Jaký mají respondenti názor na elektronické informační zdroje?

Převážná většina studentů i vyučujících, tj. 95,3 % respondentů, odpověděla, že využívá informace získané prostřednictvím internetu ke své odborné činnosti a 4,7 % se „přiznalo“ k tomu, že s nimi nepracuje. Následující tabulka ukazuje důvody, které byly uváděny.

necítí potřebu, vystačí s tradičními typy dokumentů	54,3 %
neumí si potřebné informace na internetu vyhledat	49,4 %
nemá čas se vyhledávání učít	19,8 %
informace z jeho oboru nejsou v elektronické podobě	7,4 %
nepovažuje elektronické informace za věrohodné	0,2 %

Otázky nebyly vylučující, respondent mohl zatrhnout i více odpovědí, případně mohl uvést další důvody. Na rozdíl od ankety z roku 2000 nikdo neuvedl, že nemá počítač k dispozici.

Konstatování, že 95,3 % respondentů pracuje s informacemi získané prostřednictvím internetu, ještě nic nevyovídá o kvalitě těchto informací a konečně ani o jejich kvantitě. Již sám fakt, že 4,7 % respondentů (z toho 79 % studentů a 21 % vyučujících) se může bez těchto informací obejít, svědčí o tom, že elektronické informační zdroje nejsou zatím pro některé obory nepostradatelné.

Četnost práce se sledovanými informačními zdroji vypovídá o jejich potřebě a oblíbenosti. Zde sehrává roli celá řada faktorů, mezi něž patří především informace o existenci zdroje, o tom, jak se k němu dostat, jak s ním pracovat, vyhledávací prostředí, rychlost vyhledávání, forma výstupu a nejpodstatnější snad je relevance získaných informací, která, pokud je vysoká, vede k jeho opětovnému využití.

Následující tabulka je vypovídá četnosti využívání sledovaných elektronických informačních zdrojů:

Zdroj	Nejméně 1 x za týden	Nejméně 1 x za měsíc	Občas, tj. méně než 1 x za měsíc	Tyto zdroje nepoužívá	Neodpovědělo
Vyhledávací stroje	65,7 %	19,2 %	8,8 %	0,8 %	5,5 %
Elektronické katalogy knihoven	26,2 %	30,8 %	22,3 %	11,6 %	9,2 %
Databáze přístupné online na UP	10,3 %	15,8 %	28,1 %	40,7 %	5,1 %

Z uvedeného přehledu vyplývá, že respondenti nejčastěji hledají informace prostřednictvím vyhledávacích strojů a nejméně využívají databázi. Při hlubší analýze pomocí statistického testu chi-square bylo zjištěno, že pedagogové vyhledávají odborné informace na internetu podstatně častěji než studenti. Vyhledávacích strojů využívají statisticky významně 1 x týdně, zatímco studenti 1 x za měsíc. Využívání databázi odhalil chi-square u pedagogů dokonce významnější u hodnot 1 x za týden i 1 x za měsíc. Studenti pracují s databázemi z hlediska testu chi-square jen občas nebo vůbec ne. U využívání elektronických katalogů jsou hodnoty obou sledovaných skupin v rovnováze, což znamená, že v knihovnách hledají stejně často pedagogové i studenti. Jako celek jsou pedagogové při práci

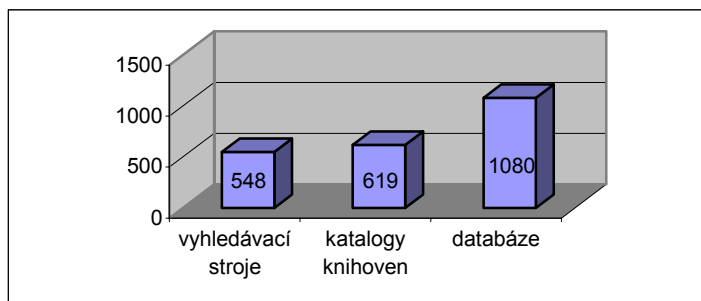
s elektronickými zdroji systematictější a důslednější. Studenti hledají informace spíše názorově, pravděpodobně tehdy, když potřebují řešit nějaký problém.

Dalším ukazatelem, který jsme sledovali, byl zájem respondentů o další prohloubení znalostí ve vyhledávání v elektronických zdrojích. Přehled odpovědí na tuto otázku vyjadřuje následující tabulka:

Zájem o prohloubení znalostí ve vyhledávání v následujících zdrojích	Ano mám zájem	Ne nemám zájem	Neodpovědělo
hledání prostřednictvím vyhledávacích strojů	32 %	63,6 %	4,4 %
v elektronických katalogích knihoven	36,2 %	59,3 %	4,5 %
v databázích přístupných na UP	63,1 %	32,5 %	4,4 %

Podle výsledků ankety se téměř dvě třetiny dotázaných domnívají, že mají dostatečné znalosti ve vyhledávání na webových stránkách internetu prostřednictvím vyhledávacích strojů. Rovněž elektronické katalogy knihoven jsou považovány za jednoduché a přehledné. Jen asi třetina dotázaných by si ráda své znalosti prohloubila a dověděla se o těchto zdrojích více. Největší zájem je o informace týkající se databází, které jsou pro mnohé příliš složité a spletité.

Následující graf vyjadřuje zájem o prohloubení znalostí vyhledávání ve sledovaných elektronických zdrojích:

Zde se vyskytla otázka, zda četnost vyhledávání souvisí se zájmem o další vzdělávání. Ukázala se velmi zajímavá souvislost. Čím častěji respondenti pracují s vyhledávacími stroji, tím větší vyjadřují potřebu dalšího vzdělávání, čím častěji vyhledávají v databázích, tím se o další vzdělávání zajímají méně. Vyhledávání v katalogích knihoven nevykázalo žádnou podstatnou souvislost mezi četností vyhledávání a zájmem o další znalosti.

Vztah mezi četností vyhledávání a zájmem o další vzdělávání:

Z těch, co uvedli, že vyhledávají	Zájem o vzdělávání ve vyhledávání na www		Zájem o vzdělávání v katalogích knihoven		Zájem o vzdělávání v databázích	
	Počet zájemců	%	Počet zájemců	%	Počet zájemců	%
Nejméně 1 x týdně	339	61,9	130	21	88	8,1
Nejméně 1 za měsíc	136	24,8	171	27,6	161	14,9
Občas	57	10,4	166	26,8	308	28,5
Zdroj nepoužívá	4	0,4	120	19,4	514	47,6
Neodpověděli	12	2,2	32	5,2	9	0,8
Celkem	548	100	619	100	1080	100

Čím si tento rozpor vysvětlit? Domníváme se, že je to dáno způsobem, jakým jsou informace uloženy ve webovém prostředí a jak v databázích. Vyhledávání na webových stránkách je závislé na programovém vybavení vyhledávacích strojů, na formátu uložení dat a na mnoha dalších faktorech. Databáze mají pevnou strukturu uložení záznamů, přesná pravidla při vyhledávání, kvalitní indexaci a jednotný výstup.

Při práci s vyhledávacími stroji je první dojem úžasný, protože je zpravidla po zadání dotazu bez problému nalezeno velké množství informací. Časem se zvyšuje náročnost uživatele, který při rešeršní činnosti potřebuje relevantní informace. To však již vyžaduje vědět o vyhledávání na webu víc, a proto se zvyšuje zájem o prohloubení znalostí v této oblasti.

Do databází vstupují mnozí uživatelé rovněž bez jakékoli předběžné přípravy, vyhledanými záznamy jsou pak zmateni a databázi často opouštějí s pocitem, že je pro ně příliš složitá nebo že tam stejně nenajdou to, co potřebují. Četnějším pobytem v databázovém prostředí získá uživatel vyhledávací dovednosti, které vedou k uspokojení jeho informačních potřeb, a tím jeho zájem o další vzdělávání klesá.

Testem chi-square byl prokázán statisticky významnější zájem o vzdělávací akce mezi studenty než mezi pedagogy.

V další části ankety jsme se zaměřili na využívání konkrétních databází. Na anketním lístku jsme uvedli 20 databází, které má UP již delší časové období k dispozici. Z celkového počtu 1712 respondentů 979 tj. 57,2 %, označilo, že pracuje alespoň s jednou databází a 733, tj. 42,8 %, žádnou databází nepoužívá. Ukázalo se, že většina respondentů využívá ke své práci jednu, dvě nebo tři databáze, které odpovídají jejich profesnímu zájmu. Následující tabulka zobrazuje, s jak velkým počtem databází uživatelé pracují.

Počet databází, se kterými pracuje	Počet respondentů	%
0	733	42,8
1	325	19
2	218	12,7
3	166	9,7
4	100	5,8
5	67	3,9
6	48	2,8
7	17	1
8	15	0,9
9	8	0,5
10	6	0,4
11	4	0,2
12	1	0,1
13	1	0,1
15	2	0,1
19	1	0,1
Celkem	1712	100

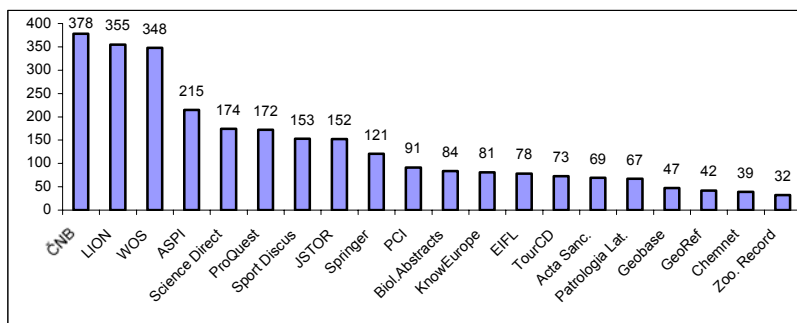
Proč uživatelé s databázemi nepracují? Nejčastěji uvádějí, že o databázích nevěděli. Řada z nich dokonce v komentáři napsala, že se o existenci databází dovídají poprvé v této anketě. Mnozí, kteří o databázích byli informováni, uvedli, že je nevyužívají proto, že jsou příliš složité, že se v nich neorientují, že je jich nepřehledné množství, neumí s nimi pracovat a nemají čas se to učit nebo jsou mimo jejich obor. Přestože je možné na vysoké škole předpokládat dobrou jazykovou přípravu, často uváděným důvodem nevyužívání databází je jazyková bariéra. Poměrně velké množství respondentů nepracuje s databázemi prostě proto, že je nepotřebuje a vystačí s tradičními informačními zdroji. Mnozí studenti vyjádřili plnou spokojenost s vyhledáváním informací pomocí Googlu a Seznamu, které považují za naprosto dostačující.

Proč uživatelé s databázemi pracují a jak jsou s nimi spokojeni? Většina respondentů (57,2 %) databáze využívá ke své odborné činnosti či jako pomoc při studiu a je s nimi spokojena. Hodnocení databází provedlo 651 respondentů. Následující tabulka zobrazuje přehled jejich názorů.

Hodnocení	Počet respondentů	%
velmi spokojen	156	24
spokojen	374	57,4
částečně spokojen	104	16
nespokojen	17	2,6
Celkem	651	100

Z analýzy anketních odpovědí na otázku, týkající se spokojenosti s databázovými zdroji, vyplývá, že se velké množství uživatelů v práci s databázemi velmi dobře orientuje, pravidelně s nimi pracuje a má poměrně vysoké požadavky na jejich komfort. Tito uživatelé pečlivě sledují obsah databází, uživatelské prostředí, operátory vyhledávání, formáty výstupu a možnosti importu do vlastních databázových software. Právě tyto uživatelé se velmi často vyjadřovali k databázím pozitivně a žádali jejich udržení, případně rozšíření.

Následující graf znázorňuje celkový počet uživatelů jednotlivých databází:

Uvedený přehled nevypovídá o jejich významu pro jednotlivé obory. Je například přirozené, že databáze GeoBase a GeoRef nebude využívat stovky uživatelů, jestliže tento obor studuje na UP 73 studentů. Přitom jsou pro ně jistě stejně významné jako databáze Literature Online pro anglisty. To, že se jediná česká databáze Česká národní bibliografie dostala na první místo, však může znamenat, že jazyková bariéra sehrává svou roli.

Výše uvedené databáze jsou využívány studenty a pedagogy ze všech fakult, ne však ve stejném rozsahu. Na fakultách jsou preferovány databáze, jejichž oborové zařazení odpovídá profilu dané fakulty. Pomocí chi-square se nám jasně zobrazilo statisticky významné využívání jednotlivých databází.

Preference databází podle fakult:

Fakulta	Databáze
filozofická	ČNB, JSTOR, Literature Online
pedagogická	ČNB, Literature Online
přírodovědecká	WOS, ScienceDirect, Springer Link, Biological Abstracts, GeoRef, GeoBase, Chemnet, Zoological Record
právnícká	ASPI, KnowEurope
teologická	Patrologia Latina, Acta Sanctorum
tělesné kultury	SportDiscus, Biological Abstracts, ProQuest, EIFL, TourCD

Databáze Periodical Contents Index (PCI) je využívána proporciálně všemi fakultami a nevykazuje statistickou výchylku. Statisticky významnější využívání multioborových databází EIFL a ProQuest na fakultě tělesné kultury si zdůvodňujeme tím, že v EIFLu byla na dobu tří měsíců zpřístupněna databáze Sport Discus a práce s databázemi byla více uplatňována v rámci výuky.

Zajímalo nás také, zda s databázemi pracují více pedagogové nebo studenti. Ukázalo se, že pedagogové jsou mnohem aktivnější ve využívání databází. Test chi-square označil pedagogy jako významnější při práci s Web of Science, Periodical Contents Index, EIFL, Springer Link, ASPI, Acta Sanctorum, Biological Abstracts, Chemnet, ProQuest, JSTOR, Science Direct a Patrologia Latina. Všechny ostatní databáze jsou stejně využívány pedagogy i studenty. Ani o jednu databázi neprojeví studenti větší zájem než vyučující. Tento trend je velmi pozitivní a bude mít nesporně vliv na vlastní pedagogický proces. Někteří studenti se již v naší anketě zmínili o konkrétních úkolech, které na ně vyučující kladou v oblasti práce s databázemi. Rovněž několik vyučujících nás v anketě informovalo, že s elektronickými informačními zdroji pracují při výuce.

A co si myslí respondenti o elektronických informačních zdrojích všeobecně? Převážná většina se domnívá, že elektronickým zdrojům patří budoucnost. Považují je za nezbytné a prospěšné pro odbornou i zájmovou činnost. Ulehčují práci, jsou rychle přístupné a užitečné. Mnoho z nich si již nedovede svoji práci bez těchto zdrojů představit. Jen 6,4 % respondentů bylo v tomto směru opatrnější, považují je za složité, chaotické, někdy

nevěrohodné nebo všeobecně přeceňované. Převažuje však názor, že je třeba elektronické zdroje rozšiřovat.

Závěry:

1. Uživatelé získávají elektronické informace častěji prostřednictvím vyhledávacích strojů než využíváním přístupných databází.
2. Nedostatečná informovanost týkající se práce s databázemi. Uživatelé někdy nevědí o jejich existenci, případně se v nich neorientují.
3. Značný zájem o prohloubení znalostí v práci s databázemi, zájem o vzdělávací akce i o tištěné informační materiály.
4. Orientace uživatelů na práci s databázemi jejich odborné specializace. Využívání 1-3 databázových zdrojů.
5. Pedagogové pracují s databázemi statisticky významněji než studenti. Tento pozitivní trend může v dalším období značně ovlivnit přístup studentů k elektronickým informacím v databázích.
6. Všeobecně pozitivní přístup k elektronickým informačním zdrojům a k jejich dalšímu rozšiřování.
7. Byl zaznamenán výrazný posun ve zvýšení informační gramotnosti oproti anketnímu šetření v roce 2000.